

ЮВІЛЕЇ

До 100-річчя Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка

УДК 37(09)(477.51)

Анатолій Боровик

З ІСТОРІЇ ВІДЗНАЧЕННЯ ЮВІЛЕЇВ ЧЕРНІГІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті мова йде про відзначення ювілейних дат Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка за сторічну його історію та звертається увага на ідею зміни часу його заснування.

Ключові слова: Чернігівський національний педагогічний університет, учительський інститут, час заснування – 1916 р., неодноразові реорганізації, відзначення ювілеїв, ідея зміни джерел навчального закладу.

Чернігівському національному педагогічному університету імені Т. Г. Шевченка 2016 р. виповниться 100 років від часу його заснування. Започаткований як учительський інститут Російської імперії, навчальний заклад неодноразово реорганізували: в педагогічний, інститут народної освіти, інститут соціального виховання, потім знову – в учительський. У серпні 1954 р. за рішенням Колегії Міністерства освіти УРСР його реорганізовано в педагогічний, і діяв він аж до 13 березня 1998 р., до надання йому нового статусу Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. 8 січня 2010 р. Указом Президента України В. А. Ющенка Чернігівському державному педагогічному університету імені Т. Г. Шевченка присвоєно статус національного. За час свого функціонування він виконував високу освітянську місію й посів гідне місце в системі педагогічної освіти.

Причиною підготовки цієї статті є поява на сайті Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка зовсім іншої точки зору про коріння навчального закладу. Всупереч затвердженій ученою радою університету історичній довідці про започаткування навчального закладу від учительського інституту в 1916 р. в «новій історії» вже йдеться про «його родовід сягає сивої давнини – Чернігівського колегіуму, заснованого у 1700 році». Невідомі автори цього твердження «запозичують» двохсотлітню історію Чернігівського колегіуму та Чернігівської духовної семінарії і приєднують її до сторічної історії Чернігівського педагогічного навчального закладу. Таким чином він стає одним з найстаріших навчальних закладів в Україні. Погодитися з таким твердженням автор цієї статті не може. Детальну історію появи навчального закладу нами вже описано на сторінках журналу «Сіверянський літопис» ще в 2006 р. [1, арк. 76 – 87].

© Боровик Анатолій Миколайович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.

Зовсім дивним виглядає зміна концепції історичної довідки появи навчального закладу не на сторінках наукових історичних видань, а на сайті університету. Без аргументів і доказів та наукового обґрунтування у рекламо-інформаційній продукції з'являється зовсім інша історія.

Автор цієї статті не збирається вести дискусію щодо коріння Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка з невідомими авторами сайту університету, а запрошує авторів нової концепції історії ЧНПУ висловити свої аргументи на сторінках журналу «Сіверянський літопис». Свої позиції з цього приводу могли б висловити всі ті, хто вивчав і знає історію університету.

Для обговорення цієї проблеми ми простежимо відзначення ювілейних дат у життєдіяльності педагогічного навчального закладу м. Чернігова, що і буде головною метою цієї публікації.

Досліджуючи історію педагогічного університету, ми встановили, що вперше наміри відзначити ювілейну дату, перше десятиріччя роботи навчального закладу, мав ректор Чернігівського інституту народної освіти Василь Карпович Щербаков. 17 березня 1926 р. він направив заступнику народного комісара освіти Я. Ряппо доповідну записку. У ній говорилося, що 1 липня 1926 р. виповнюється десята річниця з часу відкриття Чернігівського учительського інституту. Відзначив, що навчальний заклад за час свого існування виправдав своє призначення – задовольняє Чернігівщину й суміжні з нею території кваліфікованими педагогічними кадрами. До того ж виш має значення як педагогічного центру для вчителів усього регіону, надаючи їм необхідну методичну допомогу. Інститут також виконує роль культурного центру м. Чернігова і його округи. Ректор відзначив позитивні зміни в роботі навчального закладу останнього часу. Як висновок попередньо викладеного, В. Щербаков указує, що «прийшов час підсумувати роботу інституту урочистим святкуванням». Пропонував видати збірник наукових праць викладачів. Для цього потрібні кошти, хоча б 1 тис. крб [2, арк. 2].

Невдовзі, 6 квітня, за підписом заступника завідувача укрпрофосвіти т. Хоменка надійшла відповідь. У ній говорилося, що вони «не заперечують проти святкування п'ятої річниці інституту». Помилка в підрахунку років життєдіяльності інституту працівниками республіканської професійної освіти була зроблена свідомо для применшення значимості ювілейної дати. Ось тому вони пропонували провести відзначення «в порядку місцевому, а не так широко», хоча ректор інституту масштабного відзначення і не пропонував. Прохання з приводу надання коштів для святкування також було відхилено [3, арк. 1].

Улітку 1926 р. інститут скромно відзначив своє перше десятиріччя існування шляхом проведення урочистого засідання працівниками інституту.

Двадцятирічний ювілей навчального закладу припав на 1936 р., коли очолював інститут Григорій Андрійович Василенко. З першого дня роботи в інституті він поставив завдання відселити гуртожиток із навчального корпусу й створити ліпші умови для навчально-виховного процесу. У ювілейний рік директор домігся від місцевих владних структур виділення ділянки під будівництво гуртожитку, а від Наркомату освіти – затвердження коштів на його будівництво. Проте, коли навесні 1936 р. мали розпочати будівництво, на цій території залишалися незнесеними два приватні будинки. Самостійно вирішити це питання в м. Чернігові Г. А. Василенко не зміг і тому звернувся за допомогою до Наркомату освіти. 9 квітня 1936 р. заступник народного комісара т. Згольков спрямовує лист до голови Чернігівського облвиконкому т. Загера та копію до Чернігівського обкому КП(б)У. У листі він указує на проблеми, що виникли в процесі підготовки ділянки для будівництва гуртожитку, і просить допомоги «в справі переселення пожитків, що дало б змогу розгорнути будівництво гуртожитку» [4, арк. 78]. Якою була реакція місцевих органів влади на цей лист, нам знайти не вдалося, проте відомо, що затримка з початком будівництва гуртожитку була тривалою і завершення його вже відбулося за іншого керівника інституту в серпні 1938 р. Нині в колишній будівлі гуртожитку розміщений офісний центр по проспекту Перемоги, 95.

Директор Г. А. Василенко також інформував ЦК КП(б)У, що великою перешкодою в організації навчального процесу було розміщення в інститутському приміщенні (нині помешкання військового шпиталю) загальноосвітньої школи ім. С. М. Кірова. Окрім того, третій поверх будівлі використовувався як гуртожиток. Розпочате будівництво в 1936 р. двох великих приміщень шкіл у м. Чернігові дозволяло до нового навчального року звільнити інститутське приміщення й дати змогу провести в ньому відповідну реконструкцію [5, арк. 81].

1936 ювілейний рік був непростим для учительського інституту, як і для директора Г. А. Василенка, у якого не склалися ділові стосунки і порозуміння з міським та обласним керівництвом. Як наслідок цього в обласній газеті «Більшовик» з'явилася низка критичних публікацій про роботу інституту. Першою була стаття від 10 лютого 1936 р. під заголовком «Після дзвоника». У ній йшлося про стан гуртожитку та незадовільну культурно-освітню роботу серед студентів.

6 червня з'являється в газеті стаття про погані знання студентами мов, де аналізувалися результати контрольних робіт. 30 червня опубліковано статтю «Тривожне закінчення», в якій йшлося про незадовільні знання студентів з історії. 18 липня надрукована ще одна стаття «Не ламайте стільців, т. Василенко», яка вже безпосередньо стосувалася самого директора.

Саме 18 липня Г. А. Василенко, після виходу газети, звернувся з доповідною запискою до секретаря Чернігівського обкому КП(б)У П. Ф. Маркітана. Він указував на незрозумілу поведінку кореспондентів газети «Більшовик». 25 червня працівники газети Водолян та Нагорський без відома адміністрації інституту та за її відсутності в місті організували в приміщенні інституту разом зі студентами, які мали незадовільні оцінки, кількогодинне обговорення навчальної роботи викладача історії т. Жукола. Викладача доведено до неприємності, а всі виступи студентів спрямовані проти високих його вимог.

30 червня в газеті виходить стаття, в якій автор Нагорський захищає студента Литвинюка, котрий, стукаючи по столу, загрожував викладачеві Жуколу за отриману погану оцінку. Ця стаття, на думку директора інституту, «підбадьорила ту частину студентів, які мали погані оцінки». Коли викладач Жукол 1 липня з'явився в аудиторії, студенти-історики «влаштували йому обструкцію». Студент Сергієнко в грубій формі образив викладача та зі «стуком дверима» вийшов з аудиторії.

Г. А. Василенко вважав, що редакція газети не насмілилася визнати в справі викладача Жукола свою помилку й намагалася показати протести директора як «хворобливе, непартійне відношення до критики». Він пояснював, що такі публікації не є критикою, а є його «травлею». Далі працювати за таких обставин він не зможе і тому просить секретаря обкому втрутитись і надати йому допомогу [6, арк. 91-91 зв.].

Секретар обкому П. Ф. Маркітан забажав отримати від редакції газети пояснень щодо доповідної записки директора учительського інституту. Майже на чотирьох сторінках редактор газети висловив власне бачення проблеми, яке зводилося до хворобливого, непартійного ставлення до критики директора Г. А. Василенка.

Саме у той час, коли на місцевому рівні можна було б відзначити двадцятиліття навчального закладу, проходило засідання бюро Чернігівського обкому КП(б)У, де обговорювалось питання щодо конфлікту редакції обласної газети з керівником учительського інституту. У прийнятій постанові відзначалося, що редакція газети «Більшовик» допустила помилку в статті «Тривожне закінчення» і по суті підтримала «відсталі настрої студентів». Але також відзначено, що прояви недисциплінованості студентів і навіть хуліганські вчинки їхньої поведінки з педагогами інституту «є наслідком поганої роботи директора і партійної організації інституту» [7, арк. 98].

Отже, ряд критичних публікацій у обласній газеті щодо роботи Чернігівського учительського інституту і його керівника створили несприятливий фон для відзначення двадцятирічного ювілею навчального закладу саме на місцевому рівні. Проте одним з позитивних моментів ювілейного 1936 р. було те, що директору інституту вдалося отримати кошти у Народному комісаріаті освіти для початку будівництва студентського гуртожитку, і наприкінці року воно було розпочате.

1946 післявоєнного року учительському інституту виповнилося 30 років його функціонування. Керував навчальним закладом Микола Іванович Різун. У директора не було жодних намірів у цей складний час відзначати ювілей інституту, а однією з найбільших проблем у його роботі залишалась проблема навчального приміщення. Довоєнне помешкання інституту у будівлі колишньої духовної семінарії (нині військовий шпиталь) було напівзруйноване і потребувало значних коштів для відбудови. У 1946 р. інституту була передана будівля середньої школи №16 по вул. Ласаля, №1 (нині вул. Полуботка, №53), проте й це приміщення потребувало значного ремонту, а особливо втручання потребувала опалювальна система, яка взагалі не працювала. Вирішити це питання власними силами інститут не міг. Намагання отримати допомогу від міської влади не дало бажаних результатів. Ось тому в червні 1946 р. директор інституту М. І. Різун разом з секретарем партійної організації т. Кравцовим надіслали статтю до газети «Радянська Україна» «Чи так потрібно виконувати постанови партії і уряду», вважаючи, що шляхом критики місцевих органів влади вони зможуть вирішити існуючі проблеми інституту.

У листі вони писали, що для вирішення завдань четвертої п'ятирічки потрібно підвищувати якість навчання і виховання підростаючого покоління. Це значною мірою залежало від учителя, від рівня його кваліфікації та культури. Автори листа посилалися на матеріали XVII партійного з'їзду, на якому Й. Сталін указав, що педагогічні й медичні факультети «знаходяться в загоні». Партія і уряд не раз звертали увагу на покращення педагогічної освіти в країні, але без допомоги партійних і державних органів на місцях, особливо в господарських питаннях, самі інститути вирішити ці проблеми не могли.

Автори статті вважали, що реальної допомоги навчальному закладу з боку місцевих органів влади не було надано. У дописувачів склалося враження, що у м. Чернігові діє кілька вишів, і міськком партії та міська рада не знають, кому в першу чергу потрібна допомога. Вони ще раз нагадали, що в Чернігові існує єдиний вищий навчальний заклад, який потребує допомоги в господарських питаннях.

Інституту потрібна конкретна допомога в ремонті навчального корпусу, особливо парового опалення. Йому також потрібний транспорт для перевезення палива, а для викладачів потрібні квартири. У післявоєнний час інститут отримав лише одну квартиру. З наступного навчального року відкривався фізико-математичний факультет. Зокрема і для нього необхідні висококваліфіковані викладачі, а їх потрібно забезпечити квартирами. За відсутності житла інститут не міг запросити до себе на роботу кваліфікованих спеціалістів. Окрім того, у навчального закладу не було студентського гуртожитку, адже існуючий був зруйнований у роки війни.

Керівники інституту через центральну партійну газету просили міських керівників «повернутись обличчям до інституту» й виконати рішення уряду і ЦК партії в справі покращення підготовки учителів [8, арк.15–17].

Відповідь не забарилася. Причому вона надійшла не від чернігівських міських керівників, а від Міністерства освіти УРСР. Наказом від 17 червня 1946 р. Миколу Івановича Різуну було звільнено із займаної посади.

Отже, добрі наміри директора щодо покращення умов роботи як викладачів, так і студентів інституту не знайшли належної підтримки у партійних та державних керівників міста й області. Зазіхання на критику місцевого керівництва у тоталітарній державі призвело до позбавлення посади того, хто намагався вирішити не власні проблеми, а життєво необхідні питання навчального закладу.

Наймасштабніше відзначення ювілею педагогічного інституту відбулося у 1966 р., коли виповнилося 50 років з часу його заснування. До цієї дати працівниками інституту, доцентами В. С. Кролевцем, В. У. Черноусом та В. Ф. Шморгуном було підготовлено і видано у видавництві «Радянська школа» нариси з історії Чернігівського педагогічного інституту «Півстоліття невтомної праці», обсягом 7 друкованих аркушів.

Ректор інституту доц. Віктор Миколайович Костарчук провів значну роботу у владних кабінетах м. Чернігова і Києва для пояснення потреб навчального закладу

в розширенні його матеріальної бази. Ось тому в 1965 – 1966 навчальному році були виділені кошти для проектування навчального корпусу, а згодом і його будівництво. У 1969 р. навчальний корпус був зданий в експлуатацію. Ювілейна дата добре запам'яталася 30 сім'ям викладачів інституту, коли у 1966 р. розпочалося будівництво, а у 1967 р. вони святкували новосілля у новозбудованому будинку [9, арк. 2].

У ході відзначення ювілею педагогічний інститут був нагороджений Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР. Такою ж грамотою був нагороджений ректор інституту доц. В. М. Костарчук та декан фізико-математичного факультету доц. В. С. Кролевець. Грамотами Президії Верховної Ради УРСР нагороджені доценти С. П. Марценюк, В. У. Черноус та Н. Я. Марценюк. Старшого викладача кафедри математики К. С. Чуприну було нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора [10, арк. 2].

Чернігівський педагогічний інститут за час свого п'ятдесятирічного функціонування став одним з провідних педагогічних навчальних закладів України. За цей час з його стін було випущено більше 12 тисяч висококваліфікованих учителів різних спеціальностей [11, арк. 2].

У ювілейному 1966 – 1967 навчальному році в інституті працювало 116 викладачів, із них: 1 доктор наук, професор, 30 кандидатів наук і доцентів. На факультетах: фізико-математичному, іноземних мов, педагогіки і методики початкової освіти та фізвиховання навчалася близько 3 тисяч студентів [12, арк. 5, 9].

За час керівництва навчальним закладом В. М. Костарчуком було відзначено наступні ювілейні дати. Жодних пропозицій щодо зміни свого коріння і бажання відзначити більш серйозні ювілейні дати за цього ректора не виникало.

З приходом до керівництва педагогічним інститутом у січні 1982 р. Олександра Федотовича Явоненка було продовжено традицію відзначення ювілейних дат, коли початковим етапом його діяльності вважали створення у м. Чернігові в 1916 р. учительського інституту.

Проте на початку ХХІ століття серед науковців інституту виникає ідея, що першопочатком педагогічного вишу є Чернігівський колегіум, заснований ще в 1700 р. Продовжувачем його справи стала духовна семінарія, яка була створена в 1786 р. і функціонувала до 1919 р. Для підтвердження цієї ідеї було відряджено до архівів Санкт-Петербурга групу дослідників для пошуку документів.

У 2001 р. в Чернігівському педагогічному університеті проходить Ювілейна наукова конференція, присвячена 300-річчю Чернігівського колегіуму і 85-річчю Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Збірник матеріалів цієї конференції зберігає для нащадків ідеї, висловлені на ній [13]. На основі матеріалів збірника (сторінка 3) ми можемо констатувати, що ректор педуніверситету О. Ф. Явоненко першим висловив ідею, що Чернігівський педагогічний університет є «одним з найстаріших вищих закладів освіти в Україні. Його родовід сягає корінням Чернігівського колегіуму»... Не пославшись на жодне джерело, не вказавши на жоден із аргументів потреби зміни своїх джерел, ректор висловив думку, що саме через 85 років життєдіяльності педагогічного навчального закладу знайдено нове його коріння.

З цією ідеєю влітку 2001 р. ректор О. Ф. Явоненко звертається до міністра освіти України В. Кременя. Про результати спілкування ректора з міністром автор цієї статті дізнався напередодні початку 2001 – 2002 навчального року. У розмові з ректором мені стало відомо, що ідея зміни «дня народження університету не вдалась». Міністр заперечив необхідність таких змін і сказав: «Не потрібно смішити людей». Після цього спілкування з міністром ідея приєднання історії педагогічного університету до історій інших двох навчальних закладів м. Чернігова майже 14 років не піднімалась.

Відродження цієї ідеї відбулося у 2015 р., коли до навчального закладу завітав міністр освіти і науки С. Квіт, якому сподобалась ідея, що нібито Чернігівський педагогічний навчальний заклад споріднений з Чернігівським колегіумом та духовною семінарією. Саме з цього часу почався новий етап «творення» історії навчального закладу.

Ось тому у нас виникають запитання:

- яке «велике відкриття» в історії ЧНПУ відбулося на початку ХХІ століття, що призвело до необхідності зміни його коріння?

- Навіщо творити нову історію навчального закладу, коли вона уже відома і певною мірою досліджена?

- Чи додасть авторитету Чернігівському національному педагогічному університету імені Т. Г. Шевченка «запозичена» історія двох навчальних закладів м. Чернігова?

- Як оцінять представники дійсних аксакалів вищої школи України появу ще одного з «найстаріших вищих навчальних закладів», історія якого була змінена у ХХІ столітті?

І як підсумок – кому ці зміни потрібні?

1. Боровик А. Чернігівський учительський інститут (1916 – 1919 рр.) // Сіверянський літопис. – 2006. – № 2. – С. 76 – 87.

2. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 6, спр. 4679, 18 арк.

3. Там само.

4. Держархів Чернігівської обл., ф. П-470, оп. 4, спр. 406, 107 арк.

5. Там само.

6. Там само.

7. Там само.

8. Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1-О, спр. 25, 42 арк.

9. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 454, 128 арк.

10. Там само, спр. 459, 77 арк.

11. Там само, спр. 429, 163 арк.

12. Там само, спр. 454, 128 арк.

13. Три століття гуманітарної та педагогічної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету. Збірник матеріалів Ювілейної наукової конференції, присвяченої 300-річчю Чернігівського колегіуму і 85-річчю Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Чернігів: Сіверянська думка, 2001. – 125 с.

В статье речь идёт о праздновании юбилеев Черниговского национального педагогического университета имени Т. Г. Шевченка за столетнюю его историю, обращается внимание на идею смены источников его появления.

Ключевые слова: Черниговский национальный педагогический университет, учительский институт, время его появления – 1916 г., реорганизации, празднования юбилеев, идея по смене источников учебного заведения.

The article deals with commemorate of anniversaries of Chernihiv National Shevchenko Teachers Training University during its 100-years history and focuses on the idea of changing a time of its existence.

Keywords: Chernihiv National Shevchenko Teachers Training University, teachers institute, date of foundation – 1916, numerous reorganizations, commemorate of anniversaries, idea of changing educational institution' sources.